

Бојан Ђорђевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
nalesko1965@gmail.com

821.163.41-1.09 Костић С.
821.163.41-1.09 Дукић С.
https://doi.org/10.18485/ai_pesnikinje.2018.ch1

ПРВЕ ОБЈАВЉЕНЕ ПЕСМЕ
МИЛИЦЕ КОСТИЋ И СЕЛЕНЕ ДУКИЋ:
ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ КУЛТУРНОГ ЖИВОТА
У ОКУПИРАНОЈ СРБИЈИ (1915-1918)

У раду се говори о околностима под којима су се у *Београдским новинама*, листу који је издавао Војни генерални гувернеман у окупираној Србији од 1915. до 1918. године, појавили први дотад објављени стихови две доцније познате српске књижевнице и публицисткиње – Милице Костић Селем и Селене Дукић. Анализира се културни дискурс у доба аустроугарске окупације Србије, те доносе поједини стихови ових песникиња.

Кључне речи: Први светски рат, окупација, *Beogradске novine*, поезија, књижевна историја.

1.

За време аустроугарске окупације Србије, од краја 1915. до октобра 1918. године, на окупираним територијама била је на снази забрана штампања било каквих публикација. Била је то једна од мера које је Војни генерални гувернеман донео делом као превентиву, а делом и као одмазду српскоме народу: „Затворене су одмах све штампарске радње. Државна штампарија опљачкана је до последње стварчице... Сва ћирилична слова из свију штампарија су уништили“ (Лазаревић 2010: 75).

Чак је забрањено растурање одређених новина и часописа који су се сасвим легално штампали и продавали у Хрватској (попут загребачког *Гласа Словенаца, Хрваџа и Срба* или осјечког *Јуџа*).¹ У таквим условима, Војни генерални гувернеман, који је имао сву власт у окупираној Србији, покренуо је своје гласило, *Београдске новине*, 15. децембра 1915. године, истичући у уводнику да је то „jedan veliki dokaz milosti i samilosti“ према српском народу.² Ове новине излазиле су у српскохрватском, немачком (*Belgrader Nachrichten*) (Ковачевић 2014: 401-417) и мађарском издању (*Belgradi hirek*), а највише разлика било је управо у књижевним прилозима и прилозима из културе.³ Српскохрватско издање штампано је латиницом,⁴ вести су доношене ијекавицом, а прилози српских аутора били објављивани екавицом. *Београдске новине* је у почетку уређивао гроф Јурај Оршић-Славетићки,⁵ и у време његовог уредниковања имале су изразито антисрпски и културтрегерски карактер. Због тога су се српски писци устезали да сарађују у *Београдским новинама*, па је Оршић-Славетићки углавном објављивао приповетке преминулих српских писаца, или оне приповетке још живих писаца које су биле објављене пре Првог светског рата.

1 Архив Србије /даље: АС/, Војни генерални гувернеман /даље: ВГГ/, VIII-566.

2 *Beogradske novine*, 1915, I, 1, 1.

3 „У складу са интенцијама уредништва, књижевни текстови „Beogradskih novina“ морали су бити ближи српским читаоцима, те су у овом издању преовлађивали текстови савремених и актуелних аутора у Србији, како би се ауторима егзистенцијално и материјално помогло...“ (Ковачевић 2014: 402)

4 Ћирилица је у окупираној Србији била забрањена у школама и на јавним местима, осим у црквеним и верским књигама. Одлуку о забрани ћирилице видети у: АС, ВГГ, VIII-1309. Допуну те одлуке видети у: АС, ВГГ, VIII-1665.

5 „Некакав гроф беше стављен на чело оног одвратног листа који је носио име Београдске новине.“ (Лазаревић 2010: 79)

Но, притиснути немаштином, српски књижевници су постепено у све већем броју прихватили сарадњу, нарочито откад је уређивање *Београдских новина* преузео хрватски књижевник Милан Огризовић.⁶ Његов највећи успех сигурно је представљало ангажовање Боре Станковића, а од познатијих књижевника прилоге су објављивали Милица Јанковић и Милорад Петровић Сељанчица. Ипак, како у окупираној Србији није остало много знаменитих српских писаца, то су се на странама *Београдских новина* појављивала имена тзв. минорних књижевника. Међу њима било је и доста жена. У то време извесно име изградила је само Милица Влатковић Хипатија, која је у *Београдским новинама* објавила осам својих текстова. Остала имена била су – а и до данас остала – готово непозната књижевној историји (Вера Јовановић, Смиљка Кикић, Зорка Лзацић, Ружа Мићић, Ружица Петковић, Милка Тошић).⁷ Новија истраживања осветлила су рад извесних ауторки, па се тако показало да је писац трију приповедака, Христина Петковић, у ствари супруга Владислава Петковића Диса (Ђорђевић 2014: 83-88).

Међу сарадницима било је и почетника, оних који до тога времена нису објавили нити један свој текст и који су били врло млади, често још адолесценти. Најпознатије име је сигурно Бранимир Ћосић (Ђорђевић 2014а: 255-260), али међу њима затичемо и две девојке које су касније, између два светска рата, наставиле да се баве књижевношћу и публицистиком и стекле своје место у нашој културној историји.

6 Указ о постављењу Милана Огризовића, 10. марта 1917. године, видети у: АС, ВГГ, VIII-1037.

7 Библиографију прилога из културе и књижевних текстова у Београдским новинама видети у: Ђорђевић, Грујић, Ђоковић, 2014: 17-87.

2.

Милица Костић Селем (1901-1983) је, као и сви млади људи, имала да осети не само материјалне тегобе окупације током Великог рата, већ и ускраћивање могућности за даље школовање. Наиме, у целој Србији радила је само једна гимназија, за мушку децу, док је, иако отворена средином новембра 1917. године, Приватна женска реална гимназија радила само неколико месеци са врло малим бројем ученица.⁸ Тако је Милица Костић, тек што је 1915. године положила тзв. малу матуру, морала да прекине школовање. Како се одлучила да један свој скромни рад, песму у прози, понуди *Београдским новинама*, није лако установити, али ће највероватније посредник и ту, као и у случају Бранимира Ђосића, бити Момчило Милошевић. Но, било како било, досад у библиографијама нигде није забележен овај први текст Милице Костић, иако се већ у њему могу наслутити неке особине које су красиле и доцнију њену поезију. Стога неће бити некорисно ту краћу песму у прози донети овде после равно сто година.⁹

ЧЕЖЊА

Већ је сунце зашло. Запад још пламти у жару умирућих зракова и сребри глатку површину мирне и дубоке воде; ваздух дрхти, дан се лагано клони ноћи и

8 Међу наставницима ове женске гимназије били су и Милице Башић, Паулина Лебл, Милан Шевић, Владимир Зделар, Даринка Јаношевић и Анђелија Лазаревић. *Beogradske novine*, 1917, III, 322, 1-2.

9 М. Kostićeva, "Чежња", *Beogradske novine*, 1918 (22. мај), IV, 135, 1-2. Текст је изворно објављен латинично, а ми га доносимо ћирилицом.

сутон силази тихим спуштањем обавијајући сивим велом уморену реку. А где су моје мисли? Оне блуде далеко, далеко за последњим зраком у земљи снова; оне лете теби, драги, оне те траже, оне жуде, оне дрхте и стрепе, оне хоће, оне чезну за тобом и моле да дођеш. Где си, драги? Ноћ је страшна и бледа и мирисна и звезде трепте тихо. Ја сам сама, драги. Земља је влажна и топла; она се предаје пољупцу ноћи свесно и пожудно и ваздух је пун опојног, влажног мириса њеног, и горког јорговановог лишћа. И јасмин је процветао, и нежни, бели цветићи расипају свој тужни мирис, и славуј пева у његовим бокорима једну страсну песму бескрајне среће и жудње. И док ноћ расипа поверљиво невидљиве руже сна и звезде лију своју благу светлост, ја сањам о теби и моја душа дрхће и чезне за загрљајем, и моје усне траже очи твоје и косу: ја хоћу тебе, драги, хоћу те свом страшћу своје бујне природе, хоћу те свом младосћу и крвљу, хоћу те свом силином своје прве, велике љубави. Мој је бол огроман и дубок као и страст, као и љубав моја. О, кад би знао колико патим, драги, колико је ноћи непреспаваних било испуњено мислима на тебе и болом за неповратним прошлим данима. Где су ишчезле оне тихе вечери, они срећни часови, које смо проводили заједно – вечност је прохујала, дана је прошло много, врло много од тада, једни су били светли а други туробни, једни весели а други тужни, али ни један од њих није донео више среће и више бола, више задовољства и радости иако су тих истих дана моје илузије умрле. Јеси ли ме волео тада, драги? Вече је тек било пало, суморно и влажно, и ти си дошао. Моја је собица била у полутами и ја сам ти се обрадовала много и срдачно. Па ипак, понос није дозвољавао да испољим своје осећаје, тај глупи понос побеђивао је моје жеље и задржавао топле и искрене речи, које су лебделе на уснама. Ја ти нисам никада рекла, драги, колико те силно волим, колико

патим и чезнем за тобом; ја ти нисам рекла, да си једина срећа, једини бол, да си Бог мојих снова; не, драги, ја сам се бојала понижења, ја сам се бојала да гнусна маса ћифтинских појмова не оскрнави моје најсветије осећаје, да не зарије своје прљаве прсте у душу моју, да не разори светињу моје велике љубави. Дођи, драги! Ноћ сањиво трепери и моја душа чезне снова пуна и срце дрхће и усне шапћу страсно: Дођи, драги...

Већ у овој младалачкој песми у прози, коју је Милица Костић написала са само седамнаест година, примећују се неке стилске особине које уочавамо и доцније, нарочито у њеним раним песмама и поетским збиркама. Ту је поступак набрајања, као градацијски низ сличних појава које указују на узнемиреност људске душе („ноћ је страшна и бледа и мирисна и звезде трепте тихо“; „и јасмин је процветао, и нежни, бели цветићи расипају свој тужни мирис, и славуј пева у његовим бокорима“; „и моја душа дрхће и чезне за загрљајем, и моје усне траже очи твоје и косу“).¹⁰ Један од омиљених стилских поступака Милице Костић и у каснијим песмама и песмама у прози биће синонимија, баш као и у овој првој објављеној песми у прози (душа „дрхће и чезне“, дани су испуњени „тугом, болом и очајем“, „патим и чезнем“, дан њиховог сусрета био је „дан задовољства и радости“). С друге стране, контрастирање¹¹ Милице Костић служи да искаже узаврелост и узнемиреност не само душе, већ и разума, који лирску јунакињу баца од среће до очаја („дана је прошло

10 У песми Милице Костић *Варијације*, I чита се: „све су ране живе и као жедна уста, и као израњена уста љубављу, и као господске широке капије“; „и као жеђ на жеђ и жеља на жељу и умор и сан“.

11 Већ је критика која је пропратила њену прву збирку поезије Капи сунца и суза указивала на употребу „поређења и поређења по супротности“ као изразито стилско обележје песама Милице Костић Селем (Гавела 1929: 5)

много, врло много од тада, *једни су били светиљи а друји шуробни, једни весели а друји шужни*, али ни један од њих није донео више *среће* и више *бола*). У свему овоме можемо видети зачетак оне „реторичке помаме“, о којој поводом песама Милице Костић пише Исидора Секулић (Секулић 1957: 42). И као да већ ту можемо препознати оно „очајање савршене усамљености“, али и онај Ерос који чини да поезија Милице Костић буде „месо огољено патњом“ (Konstantinović 1983: 178).

Даља књижевна каријера Милице Костић афирмисала је и другачији дискурс њене поезије – побуњенички, трагалачки, готово анархистички (због чега је од стране власти 1939. године поништена одлука жирија Српске краљевске академије да јој се додели књижевна награда) – али ови први стихови, сем што указују да њених неколико каснијих песама у прози нису случајност,¹² омеђују врло значајно и кључно поље њеног поетског стваралаштва. Доносећи поново овај први књижевни текст Милице Костић Селем¹³ то се и потврђује, а узгред и допуњује њена библиографија, у настојању да се превазиђе „кратко памћење књижевне критике“ (Konstantinović 1983: 177) када је реч о њеном стваралаштву.

3.

Случај са објављивањем песама Селене Дукић још је занимљивији, јер су то у правом смислу речи

12 „Јесен“, *Венац*, 1921/1922, VII, 4, 291; „Надежда Ј. Томић“, *Женски њокреји*, 1922, III, 9-10, 290; „Непричана прича“, *Женски њокреји*, 1922, III, 11-12, 355; „Писмо“, *Женски њокреји*, 1924, V, 1-2, 68.

13 Ове песме у прози нема ни у библиографији Лексикографског завода Југославије, иако су све друге песме Милице Костић до 1941. године пописане. Видети: *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova II: jugoslavenska književnost – poezija G-Lj*, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1960, 388-389.

били њени „рани радови“. Ова прерано преминула српска књижевница (1910-1935) имала је тек осам година када је један од најагилнијих сарадника у *Београдским новинама*, песник Милорад Петровић Сељанчица, убедио Милана Огризовића да штампа прегршт песама ове девојчице. Уз то, Сељанчица је објавио и кратак текст о Селени Дукић, што је и први критички напис о овој књижевници!¹⁴

То је Селена Дукићева, ученица III разреда палилулске основне школе. Она има своју књигу, „Појезију“ – у коју уписује своје стихове. То дете од 9 година задивљује својом бистрином. Она већ поодавно пише стихове, доста је читала и чита. Сад баш чита дела Чика Љубе Ненадовића. Готово целу дечију књижевност зна. Она не крије да пише стихове, и о томе говори слободно, отворено и разборито. Благодарје г-ђи Новки Ковачевићки, учитељици, која се за малу песникињу заинтересовала, у могућности смо да прикажемо неколико песничких производа мале Селене.

Милорад Петровић одабрао је седам њених краћих песама које говоре да је тада још сасвим мала девојчица итекако осећала тешко време у којем је проводила своје детињство. Уосталом, она је већ две године била без оца, резервног капетана, који је погинуо у борбама, и та празнина да се осетити у понеком њезинном стиху, поготово у исказу лирског субјекта, ратника који слугује своју погибију:

14 Милорад М. Петровић, „Једна мала песникиња“, *Београдске новине*, 1917 (11. децембар), III, 339, 1.

НА БОЈИШТУ

На бојишту сам, срце ми врело.
Е сад се надам кугли у чело.
О сејо, сејо, о мила моја,
Да л' за ме стрепи та душа твоја?
Сад збогом, сејо, остајеш сама,
Мене је покрила тама!...

Слутња смрти провејава и у још неким Селениним стиховима, посебно у песми *Успомена*. Утеху не само свом детињству без оца, него и свим невољама које су пратиле одрастање у окупацији, у беди и немаштини, мала Селена Дукић проналазила је у окретању Богу, као у два песмама под истим насловом – *Молићива*. Но, док у једној варира општа места на мотиве Оченаша, дотле у другој песми са истим насловом Селена Дукић моли Бога да је избави болести: „Моја душа и здравља ти тражи./Опрости ме једаред лекова,/Избави ме из ових векова“. То је потврда да је своју грудобољу, од које је у мукама рано преминула као двадесетпетогодишња девојка, носила као зао удес још од раног детињства.

Но, оно што је најзанимљивије у овим стиховима јесте њихова изражена социјална нота. Иако девојчица, Селена Дукић је зрелошћу несвојственом њеним годинама видеала сву беду, појачану ратним и окупационим недаћама, и на свој детиње наиван начин изразила бунт због тога, дозволивши да се у њој наслути будућа публицисткиња изразито социјалне и левичарске тенденције:

МОЈ ТЕРЕТ

Ја сам роб, морам терет вући,
А не могу кô господу само седет кући.
А господу само седе, па срчу ли каву,

А на роба и не мисле, нит окрећу главу.
И сад тако, с дана у дан, морам терет вући,
Док не паднем, не изданем у вечитој кући.

Окупациону свакодневицу, а поготово глад као њен главни атрибут, Селена Дукић изразила је у песми *Смиловање*, у којој девојчица, упркос томе што и сама нема довољно за јело, саосећа са гладним птичицама и од свог оскудног парчета хлеба даје им мрве:

На пољу ветар дува,
Хладноћа сад је свуд.
Све је сад покрила
Тишина нема и студ.
Цветови покривени
Под снегом ледним,
А птичице гледају
Очима бедним.
Гладне су, прегладне,
Та ја то већ знам.
Хајд' док још има мрва,
Да им све мрве дам.
Ево вам, миле моје,
Нахраните се сад.
Сада сте ваљда сите,
Поплашиле сте глад.

А да је у малој Селени било и извесне ведрине духа, макар исказане у аутоироничном тону, говоре завршни стихови песме „На трећи дан Ускрса“. После увода са општим местом мира, радости и поново пронађене наде, Селена Дукић са горким хумором приказује типичан Ускрс у скромним српским домовинама у тешке дане окупације:

Сви месили гурабије, а ми не.
Ми месили гурабије – пројане.

Нажалост, за Селену Дукић ни будући дани, после рата, неће носити ништа више ведрине. Борећи се за место под сунцем, окренула се новинарству, пре свега као сарадница листа *Време*, углавном пишући о културним догађајима, као и о књигама својих колега по перу, често и пријатеља. Трагична љубав према осамнаест година старијем Милану Богдановићу (због чега су се са Богдановићем разишли готово сви његови пријатељи из младости, попут Милоша Црњанског) изнурила ју је и физички и духовно. Болест коју је у детињим стиховима помињала разбуктала се, а одлазак на Голник претворио се у њено последње путовање. Оно за чим је од детињства жудела, нажалост, није остварила – књижевну каријеру. За живота је објавила тек неколико приповедака, а извесну пажњу побудила је тек њена посмртно објављена књига *Велики и мали*. Тек тада је истакнуто „да смо прерано изгубили велики књижевни таленат“ (Црниловић 1937: 324), те да је „права штета што на време нису уочене све могућности ове рано преминуле списатељице“. (Цуцић 1937: 111) Но, о њеним првим песмама, писаним у раном детињству, нико није рекао ни реч, а питање је и да ли их је више ико и прочитао. Остаје, међутим, чињеница, да се Селена Дукић поезији више није враћала. Ове песме, објављене у *Београдским новинама* крајем 1917. године остају једини пример њеног поетског исказа.

ЛИТЕРАТУРА

- Гавела, Ђуро. „Милица Костић: Капи сунца и суза“. *Књижевне новоси*, I, 2, 5 (1929)
- Ђорђевић, Бојан (2014). „Досад непозната књижевница Христина Петковић“. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 80. Стр. 83-88.
- Ђорђевић, Бојан. „Прва објављена прича Бранимира Ђосића“. *Књижевна историја*, XLVI, 152 (2014а): 255-260.
- Ђорђевић, Бојан; Грујић, Драгана; Ђоковић, Гордана. *Летопис културној живојој током Великој ратој 1916-1918*. Београд : Нови Сад : Институт за књижевност и уметност : Матица српска, 2014.
- Ковачевић, Јелена. „Српска књижевност у часопису „Belgrader Nachrichten“. *Први светски рат у култури и библиографији 1: зборник радова*. Београд : Филолошки факултет, 2014. 401-417.
- Konstantinović, Radomir. *Вице и језик и искуству песника српске културе двадесетог века 4*. Beograd : Novi Sad : Prosveta : Rad : Matica srpska, 1983.
- Лазаревић, Лука. *Белешке из окупираној Београда (1915-1918)*. Београд : Јасен, 2010.
- Секулић, Исидора. „Из старих хартија I“, *Књижевност*, XII, 78. (1957): 31-48.
- Црниловић, Зора. „Селена Дукић: Велики и мали“. *Јужни ирепед*, XI, 8-9. (1937): 324.
- Цуцић, Сима. „Селена Дукић: Велики и мали“. *Летопис Матице српске*, CCCXLVIII, 1, (1937): 109-111.

Bojan Djordjević

FIRST PUBLISHED POEMS
OF MILICA KOSTIĆ AND SELENA DUKIĆ:
CONTRIBUTION TO THE STUDY OF CULTURAL
LIFE IN OCCUPIED SERBIA (1915-1918)

Summary

During the occupation of Serbia, from December 1915 to October 1918, as the official organ of the Military General Governor, began to emerge *Beogradske novine*, a newspaper that was first edited by Juraj Oršić Slavetički, and then by the famous Croatian writer Milan Ogrizović. It was precisely Ogrizovic who managed to agree on the cooperation of several Serbian writers, mostly minor, but also such as Bora Stanković or at that time popular Milorad Petrović Seljančica. There was also a wide circle of poetess who worked on this newspaper. Some have already been known to the people, such as the Croatian writer Adela Milčinović or the Serbian writer Milica Vlatković Hipatija. Among the names that meet in the *Beogradske novine*, which refers to the poetess, two are distinguished. These are then young girls or even little girls, whose poems recommended to Ogrizović by Milorad Petrović Seljančica. These are poetess who subsequently played an insignificant role in our literary and cultural life – Milica Kostić Selem and Selena Dukić. The paper deals with the circumstances under which their songs appeared in the *Beogradske novine*, about cultural discourse, and bring some verses.

Key words: Milica Kostić, Selena Dukić, *Beogradske novine*.